

1920'lerde Sovyet Politikası ve Kürt Ayaklanmaları**Polîtikayên Sovyetê yên 1920î û Serhildanên Kurdan****Soviet Policy and Kurdish Rebellions of the 1920s**

Anjelika POBEDONOSTSEVA

Anjelika POBEDONOSTSEVA	Anjelika Pobedonostseva https://orcid.org/0000-0002-6556-3950 apobedonostseva@gmail.com Dr. Sankt-Petersburg Devlet Üniversitesi, Sankt-Petersburg - Rusya
Jêgir Citation Atıf	Pobedonostseva, A. (2024). 1920'lerde Sovyet Politikası ve Kürt Ayaklanmaları. <i>Artuklu Kurdology</i> (17). 32-43
Dîroka Şandinê Submission Date Geliş tarihi	20.08.2024
Dîroka Qebûlê Acceptance Date Kabul Tarihi	16.09.2024
Dîroka Weşandinê Publication Date Yayın tarihi	30.09.2024
Cureyê Gotarê Article Type Makale Türü	Gotara vekolinê Research article Araştırma makalesi
Hakemî Peer-Review Hakemlik	Cot Nenas – Du ji derve Double anonymized - Two External Çift Taraflı Kör Hakemlik – İki hakem
Beyana Etîk Ethical Statement Etik Beyanı	Hatîye beyankirin ku di pêkanîn û nivîsina vê xebatê de hemû rêzikên zanistî û etîk hatine şopandin û hemû çavkanî bi awayekî têkûz hatine referanskirin <i>It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.</i> Bu çalışma yapılırken ve yazılırken bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve kullanılan tüm kaynaklara uygun şekilde atıfta bulunulduğu beyan edilir.
Kontrola İntihalê Plagiarism Checks Benzerlik Kontrolü	Belê – iThenticate <i>Yes – iThenticate</i> Evet – iThenticate
Nakokiyên Berjewendiyên Conflicts of Interest Çıkar Çatışması	Di gotarê de di navbera nivîskar û ti aliyên din nakokîya berjewendiyê tune ye. <i>There is no conflict of interest between the author and any parties in the article.</i> Yazar ile makalede yer alan taraflar arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.
Alîkarîya Darayî Grant Support Maddi Destek	Nivîskar beyan dike ku wan wî ji bo vê vekolinê ti fonên derveyî wernegirtine. <i>The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.</i> Yazar(lar), bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadıklarını kabul etmektedirler.
Mafê Telifê & Destûr Copyright & License Telif Hakkı & Lisanslama	Nivîskar li jer lîsansa CC BY-NC 4.0 mafê xwe yê li ser xebata xwe diparêzin. <i>Authors publishing in the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.</i> Dergide yayın yapan yazarlar, CC BY-NC 4.0 kapsamında lisanslanan çalışmalarının telif haklarını saklı tutarlar.

ÖZ

1920'lerde yeni kurulan Türk ve Sovyet devletleri arasındaki ilişkiler, Moskova'nın Ankara'nın yakın müttefiki olmayı umut etmesiyle olumlu yönde gelişmeye başladı. Ortadoğu'daki Kürt ayaklanmaları, özellikle Türkiye'deki Şeyh Said ayaklanması Sovyet liderlerinin önüne bir ikilem koydu. Kremlin, Türk makamlarını destekleme eğilimindeyken, Sovyet topraklarında kurduğu ulusötesi bir örgüt olan Komünist Enternasyonal'in (Komintern) muhalefetiyle karşı karşıya kaldı. Komintern, Doğu'da Sovyet liderliğindeki bir dünya devrimini teşvik etmek için çalıştı ve Kürtleri bu çabada önemli bir ortak olarak gördü. Bu makalede Türkiye ve Kürt meselesine yönelik Sovyet politikasında yaşanan anlaşmazlıklar oryantalist dönüşen bir Sovyet askeri subayı örneğine odaklanılarak analiz edilecektir. Kazimir Gabrielloviç Vasilevsky, Komintern içindeki konumunu Ankara'nın resmi çizgisine muhalefet etmek için kullanıyordu. Vasilevsky yalnızca Türkiye Komünist Partisi'nin Kürtlere yardım edebileceği ve Kürt ulusal hareketinin Sovyet desteğini hak ettiği konusunda ısrar etti. Ayrıca 1925 Şeyh Said ayaklanması ile aynı zamana denk gelen Türkiye'ye resmi bir görev sırasında saha araştırması yaptı. Bu çalışma, dönemin yayınlarına ve arşiv belgelerine dayanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kazimir Gabrielloviç Vasilevskiy, Komintern, Kürtler, Şeyh Said Ayaklanması, Sovyet-Türk İş Birliği.

KURTE

Di salên 1920î de têkiliyên di navbera dewletên Tirk û Sovyetê yê nû avabûyî de erênî pêş ket, ji ber ku Moskoyê hêvî dikir ku bibe hevalbendê nêz ê Enqereyê. Serhildanên li Rojhileta Naverast, bi taybetî jî Serhildana Şêx Seîd dudilîyek derxist pêşiy aserokên Sovyetê. Herçend Kremlîn ji bo piştgiriya rayedarên Tirk dilxwaz bû, ew rastî dijberiya Rêxistina Komonîst a Navneteweyî (Komintern) hat ku rêxistineke transnasyonal bû ku li ser axa Sovyetê hatiye damezrandin. Komintern dixebitî ku bi pêşengiya Sovyetan li Rojhilatê şoreşa cîhanê bi pêş bikeve û Kurd jî weke hevparekî girîng ê vê hewldanê didîtin. Di vê gotarê de dê dubendiyên di siyaseta Sovyetê ya li hemberî Tirkîyê û kêşeya Kurd, li ser mînaka efserekî leşkerî yê ku bûye oryantalistek bê analîzkirin. Kazimîr Gabrielloviç Vasilevskî ji bo ku li dijî xeta fermî ya Enqereyê derkeve, pozîsyona xwe ya li Komînternê bi kar dianî. Vasilevsky îsrar dikir ku tenê Partiya Komonîst a Tirkîyeyê dikare alîkariya Kurdan bike û tevgera neteweyî ya Kurd piştgiriya Sovyetê heq kiriye. Herwisa wî di wextê peywereke fermî y abo Tirkîyeyê de lêkolînê qadê jî pêk anîn ku rastî Serhildana Şêx Seîd hat. Ev xebat pala xwe dide weşanên wê serdemê û belegeyên arşivî.

Peyvên Sereke: Kazimîr Gabrielloviç Vasilevsky, Komîntern, Kurd, Serhildana Şêx Seîd, Hevkariya Sovyet û Tirkan.

ABSTRACT

In the 1920s, the relations between the newly established Turkish and Soviet republics started to develop positively with Moscow hoping for Ankara to become its close ally. Kurdish rebellions in the Middle East, especially the Sheikh Said Rebellion in Türkiye, put a dilemma before the Soviet leaders. While the Kremlin was inclined to support the Turkish authorities, it faced dissent from a transnational organisation it had established on Soviet soil – the Communist International (Comintern). The latter worked on promoting a Soviet-led global revolution in the East, and it saw the Kurds as an important partner in that endeavour. The paper shall analyse the disputes in Soviet policy towards the Türkiye and Kurdish issues. In particular, it focuses on the case of a Soviet military officer turned Orientalist Kazimir Gabriellovich Vasilevsky who used his position inside the Comintern to articulate its opposition to the official line towards Ankara. Vasilevsky insisted that only the Turkish Communist Party could help the Kurds and the Kurdish national movement deserved Soviet support. He also engaged in field

research during an official mission to Türkiye that coincided with the 1925 Sheikh Said uprising. The paper relies on publications of the time and archival records.

Keywords: Comintern, Kazimir Gabrielovich Vasilevsky, Kurds, Sheikh Said rebellion, Soviet-Turkish relations.

Giriş

Sovyet-Türk ilişkileri, 1920 ve 1930'lu yıllarda Türkiye'de meydana gelen Kürt ayaklanmaları hakkındaki görüşler, SSCB'de çoğulculuğun olduğuna dair en iyi örneklerden birkaçıdır. 1920'lerde Sovyet liderliği ilk başlarda Mustafa Kemal hükümeti ile kurulan iyi ilişkilerin, Türkiye ile ittifaka kadar gidebileceğini ve hatta Türkiye'nin Sovyetleşmesinin yakın olduğunu düşünmekteydi¹. 1920'de Mihail Pavloviç² şöyle yazmıştı: “Ermenistan’daki Sovyet Darbesi Kafkasya, Gürcistan, Ermenistan ve Türkiye’nin dahil olacağı bir Sovyet Federasyonu’nun inşası için ilk adımdır. Aynı zamanda etrafta bulunan diğer Doğu devletlerinin de birleşebileceği bir merkez hüviyetindedir.” (Pavloviç, 1920-1921, ss. 2779-2780). Ancak 1920'lerin sonuna doğru bu tür planların cenazesi kaldırılmıştı. Mustafa Kemal rejiminin Sovyetleşmesine yönelik yapılan yanlış hesap, daha sonra Troçki'ye yakın sol muhalefet tarafından Çin'deki Kuomintang ve Çan Kay Şek'in Sovyetleşmesi meselesine karşı çıkmak için kullanıldı. Lakin Sovyet hükümeti Troçki ile aynı fikirde değildi ve “umut politikası” çökene kadar hem Mustafa Kemal hem de Çan Kay Şek'i desteklemişti³.

Rusya ile Türkiye arasındaki ilişkinin uzun bir tarihi ve çelişkili bir doğası vardır: Rus-Türk savaşı dönemleri, ideolojik ve dış politika anlaşmazlıkları, devletlerarası ticari, ekonomik, politik ve kültürel bağlar bağlamında devletlerin yakınlaşmasına yol açmıştır. Rus ve Türk siyasi çevreleri arasındaki iş birliğinin SSCB'de güçlenen komünizme ve Türkiye'deki cumhuriyetçi harekete karşı Batı'nın yaptığı saldırı koşullarında tezahür ettiği yönünde bir görüş de söz konusudur. Bu iş birliği önce Kurtuluş Savaşı döneminde, daha sonra cumhuriyetin oluşumu ve reformlar sırasında Sovyet Rusya'nın Türkiye'ye birçok destek vermesiyle pekişmiştir. Başka bir deyişle bu iki yeni devlet arasındaki iş birliğinin gelişimi, Batı'nın Türkiye ve SSCB'ye karşı birleşik bir cephe oluşturmasının sonucuydu (Carr, 1990, s. 54). 1921-1938 yılları arasında gelişen Sovyet-Türk iş birliğinin içeriği, özellikle Samuel J. Hirst, Onur İşçi (Hirst, 2013; Hirst, İşçi, 2020) ve Emel Akal'm (Akal, 2006) eserlerinde ele alınmaktadır. Örneğin Hirst, 1930'larda “Türk milliyetçileri ve Sovyet enternasyonalistleri arasındaki iş birliğini” Batı karşıtlığının bir temeli olarak telakki etmişti (Hirst, 2013, s. 34).

Ortadoğu'daki Kürt ayaklanmaları, özellikle Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında Şeyh Said önderliğinde meydana gelen ayaklanma, birçok araştırmacının dikkatini çekmişti. Bu ayaklanmanın nedenleri önemli Sovyet ve Rus Kürdologlarından biri olan Mihail Lazarev tarafından ayrıntılı şekilde analiz edilmişti. Lazarev ayaklanmayı daha çok Ankara'daki iktidarın Sovyet iktidarına dönüşmesine karşı düzenlenen dinci ve gerici bir girişim olarak değerlendirmişti (Lazarev, 2005, s. 51). Lazarev, çalışmasında Şeyh Said Ayaklanmasını Kürt milliyetçiliğinin ilk safhası olarak gören bazı araştırmacılarla münakaşa etmektedir (Olson, 1989, s. 1; Lazarev, 2005, s. 51). Komintern fikrinin Rusya'nın Doğu politikasında oynadığı rol, mevcut fikrin Komintern'in lağvedilmesinden sonra bile nasıl hayatta kaldığını analiz eden

- 1 SSCB ve Türkiye arasındaki yakınlaşma, ülke içinde komünist duyguların büyümesine direnen halkı korkuttu. Türklerin korkuları aslında sebepsizdi. Sovyet liderler kendileri için Türk komünizmini desteklemek yerine, Atatürk rejimiyle dostane ilişkiler kurmanın daha önemli olduğuna karar vermişlerdi (Laqueur, 1956 : 211).
- 2 Veltman (takma ad: Pavloviç, Volontör (Gönüllü)) Mihail Lazareviç (1871-1927) – Rus yayıncı, oryantalist tarihçi, devrimci, sosyal-demokrat, savaş muhabiri.
- 3 Çin devriminin Türkiye'nin yolundan gidebileceği, yani büyük sanayi burjuvazisinin yozlaşarak bir tür askeri diktatörlüğe dönüşebileceği ve Çan Kay Şek'in Kemal Paşa'ya evrilebileceğine inanılıyordu (Pantsov, 2003 : 142). Ancak 1927'ye gelindiğinde Stalin'in Çin'de “Kemalist” kalkınmaya benzer bir kalkınmanın imkansız olduğu yönündeki tezi daha sık duyulmaya başlandı (Pantsov, 2003 : 217-218).

Talin Ter-Minassian'ın çalışmasında tezahür etmektedir (Ter-Minassyan, 1997). İsmet Konak'ın benzer konularda son yıllarda yayınlanan bir dizi çalışması (Konak, 2017; Konak, 2022; Konak, 2023), yine Erden Akbulut ve Erol Ülker'in özellikle Kürt sorunu ile "*her ulusal hareketi izleyen veya bir hareket yaratan*" (Gotfrid, 1932, s. 120) Komintern arasındaki bağı inceleyen son dönem çalışmaları (Akbulut, Ülker, 2022) dikkate değerdir. Bu makale Kürt ayaklanmaları ve Sovyet yapıların bu ayaklanmalara bakış açısını inceleyen çalışmaların devamı niteliğindedir.

Bilimsel bilgi açısından sosyal ve beşerî bilimlerin alanındaki en spekülatif ve yıkıcı kavramlardan biri totalitarizm kavramıdır. Totalitarizm bir tür kapsamlı devlet kontrolü ve tek doğru çizginin mutlak egemenliğine dayanan bir fikirdir. Soğuk Savaş'ın başında formüle edilen bu kavram, Sovyet gerçekliğini hiçbir zaman yansıtmadı. Totalitarizm kavramı, SSCB süresince çoğulcu görüşlerin yokluğu ve siyasi konuların kamuoyunda tartışılmasının yokluğu hakkındaki fikirlerin yayılmasına daha fazla hizmet etmekteydi. Bu arada çoğulculuk vardı. Tabii ki bugün anlaşılması zor olan Sovyet terminolojisi kullanılarak ifade edildi ve elbette, diğer gelişmiş devletlerde olduğu gibi, siyasi sistemin hatlarıyla sınırlıydı. SSCB'de siyasi çoğulculuk her şeyden önce siyasi kültürün düşük düzeyde olması ve siyasi çoğulculuğu geliştirecek kurumların yetersiz olmasından dolayı işlerlik kazanamamıştı.

Şeyh Said Ayaklanması

Şeyh Said önderliğinde başlayan ayaklanma Sovyet liderler, uzmanlar, gazeteciler ve kamuoyunun hem Türkiye hem de Türkiye'deki Kürtler ile ilgili yaklaşımlarını yeniden gözden geçirmeye zorlayan anlardan biriydi. Aslında daha önce Türkiye'ye yönelik Sovyet politikasıyla ilgili özellikle komünistler konusunda kimi şüpheler tezahür etmişti. Sonuçta, bilindiği gibi 1925 Ayaklanmasında Kremlin, Ankara'nın yanında yer almıştı. Acaba Sovyet cenahında herkes aynı fikirde miydi? Sovyet bilim insanlarından biri olan, devlet kurumlarına danışmanlık yapan ve Türkiye ile ilgili çalışmalar yapan tarihçi Anatoly Miller⁴ 1925 yılındaki "*Büyük Kürt İsyanı'nın*" "*Sovyet hükümetinin açık desteği ve Sovyet halkının onayı*" ile acımasızca bastırıldığını söyledikten hemen sonra meslektaşısı Oleg Vilçevskiy'in⁵ güçlü itirazlarına maruz kalmıştı. Miller'a tüm devrimci gençliği hatırlatan Vilçevskiy, onun ifadesini "*yeterince düşünülmemiş*" (NA MAE RAN. F. 17. Op. 1. D. 102. L. 5.) bir ifade olarak nitelendirmişti. Tabii Vilçevskiy'in bazı sebeplerine göre SSCB'nin Şeyh Said Ayaklanması konusunda birçok çekincesi vardı.

İlk olarak, o zamanlar Ankara hükümetinin yanında yer alan Moskova yine de hayatta kalan bazı direnişçilerin Sovyet toprağına geçişine müsaade etmişti. Sovyet basını bu konuda aleni şekilde bazı haberler yapmıştı ("*İz russkih gazet,*" 1925). Ancak 1930'lu yıllarda gerçekleşen benzer ayaklanmalardan sonra – Sovyetler Birliği Komünist Partisi Yürütme Komitesi belgelerine göre – mağlup olmuş direnişçilerin Sovyet topraklarına geçişine izin verilmemesi için Sovyet sınır muhafızlarına emir verilmişti.

İkinci olarak, ayaklanmayı nispeten geniş çapta tartışan Sovyet basını, ayaklanmaya ilişkin ortak tek bir yoruma bağlı kalmamıştır. Bu tür araştırmalarda yaygın olarak analiz edilen "*Pravda*" gibi birkaç büyük gazetenin dışına çıkıp (Akbulut, Ülker, 2022, s. 117-118) sahadaki diğer büyük medya organlarına bakılırsa bu durum açıkça ortaya çıkıyor. Büyük gazetelerde mevcut durum muğlak kalmıştı. Türkiye'nin ilerici hükümetine yapılan atıflar, direnişçilerin "*gerici özlemleri*" ve direnişin aşiretçi karakteriyle tezat oluşturmaktaydı.

4 Miller (takma ad: Melnik) Anatoly Filippoviç (1901-1973) – Sovyet Türkolog. 1933'te Sovyet delegasyonunun bir üyesi olarak Türkiye'yi ziyaret etti. 1936'da Montrö'de Boğazlar'ın rejimini değiştirecek olan konferansta bir uzman olarak yer aldı.

5 Vilçevskiy Oleg Lüdvigoviç (1902-1964) – Sovyet İranist ve Kürdolog. Kürt Cumhuriyeti жды ilgili kararların alınmasından sorumlu olanlardan biri.

1926 tarihli nüfus sayımına göre Sovyet topraklarında çok az Kürt, yani 66.695 kişi (Vsesoyuznaya perepis' naseleniya, 1928, s. 4-5) yaşıyordu. Irak'ta – "İngiliz topraklarında" – ise yarım milyon Kürt ikamet etmekteydi. Bu bakımdan Kürt sorunu Ermeni sorunundan daha farklı bir statüye sahipti. Eskiden Çarlık Rusya Türklerin en büyük düşmanı iken, şimdi bu sorun çerçevesinde İngiltere de böyle bir düşman haline geldi. Kürt halkının yerleşim merkezi Ermenilerinkinden daha güneyde bulunuyordu. Böylece Kürtçülüğün merkezi Musul bölgesine taşınmış oldu. Bu petrol bölgesinin önemi Akdeniz'e, Filistin'deki Hayfa'ya ve Fransız Suriye'sindeki Trablus'a boru hatları inşa edilmesiyle daha da artmıştır (Abeghian, Grabowsky, 1934, s. 531).

Ancak bazı yayınlar, 1920'li yılların ortalarında Doğu'nun devrimciliğine, ezilen ve bir devlete sahip olmayan etnik grupların gelişimine özel bir önem veren Sovyet ideolojisinin zamanla değişen dinamiğine dayanan diğer yayınlar yanında yer aldı. Bu statik olmayan yani dinamik Sovyet ideolojisi Şeyh Said ile ilgili gözle görülür bir uyumsuzluk yaratmıştı. Aynı zamanda Kürt direnişçilerini aklamaya çalışan yayınların SSCB'nin bu tür olaylarla karşı karşıya kalan bölgelerinden uzak başka yerlerde⁶ çıkması ilginçtir ("Vosstaniye turetskih fanatikov," 1925; "Povstançeskoye dvijenie v Turtsii ostanovleno," 1925; "Konets vosstaniya," 1925). Bunun aksine geniş çaplı bir ayaklanmanın devam ettiği Orta Asya'daki yayınlar, Kürt isyanlarını işlemekten uzaktı ("Vosstaniye v Turtsii," 1925).

Buna ek olarak, başta İnal Butayev olmak üzere bazı yazarlar, Türkiye'deki Kürtlerin toplumsal yapısının feodalizm düzeyine hiç ulaşmadığını ve aşiretlere dayandığını düşünmekteydi (Butayev, 1925, s. 55). Aşiret sistemi tüm ilkelliğine rağmen, daha çok toplumsal eşitlik ve en azından bazı üretim araçlarının kolektif mülkiyeti ile tanınmaktaydı. Bu sistem Türk hükümetinin modernleşme programlarının etkisi altında parçalanmıştı.

Üçüncü olarak, Ortadoğu ülkelerine yönelik Sovyet politikasının geliştirilmesi ile yakından ilgilenen Sovyet uzmanları arasında Şeyh Said Ayaklanması ve Türkiye'deki Kürt sorununun değerlendirilmesi bakımından farklı fikirlerin olduğu görülmekteydi. Bunun bir örneği Kazimir Vasilevskiy'in yürüttüğü faaliyetlerdi. Vasilevskiy, 1930'lar boyunca, Türkiye'deki duruma başka bir açıdan bakılması konusunda ısrar etmiş ve ara ara Türkiye'ye dönük Sovyet politikasının gözden geçirilmesini talep etmişti. Vasilevskiy, bu süreçte, Türkiye ve Orta Asya'nın yanı sıra direniş ve direnişle mücadele konularında Sovyetlerin kilit uzmanlarından biri olmuştu.

Kızıl Han Vasilevskiy

Çarlık Rusya Osmanlı İmparatorluğu ile girdiği ilişkilerde 19. yüzyılda esas olarak Doğu Avrupa'daki Slav halklarının çıkarlarına odaklanmıştı. Kürt sorunu öncelikli bir mesele değildi. Bununla birlikte Türkiye ve İran sınırında Kafkasya'daki Çarlık yönetiminin temsilcileri açısından Kürt dili, tarihi ve kültürünü incelemek gerekli ve önemlidir. Bu ilgi esas olarak edinilen bilginin bölgesel yönetim sisteminde uygulanmasına yöneliktir ve bu nedenle Rusya'daki Kürdoloji pratik amaçlar çerçevesinde gelişti. Dünya devrimi fikirleri ile Sovyet devletinin çıkarları arasındaki çatışma bağlamındaki Sovyet Kürdolojisinin ele alınması, bir yandan bilimsel çalışmanın koşullarını ve çerçevesini, diğer yandan da bilimin dönemin siyaseti ile ilişkisini ve toplumsal önemini yansıtmaktadır. Dönemin bağlamı, Birinci Dünya Savaşı ve devrimci olayların yanı sıra Sovyet Rusya hükümetinin Rus İmparatorluğu'nun mirasından uzaklaşma, Yakın ve Orta Doğu'da temelde farklı bir politika izleme ve genel anlamda Kürtlere ilişkin politikasını yeniden inşa etme yönündeki genel arzusuyla şekillenmiştir.

Ekim Devrimi'nden sonra bazı büyük bilim insanları ve uzmanlar Rusya'yı terk etti veya yurtdışından dönmediler. Vladimir Gordlevskiy'in⁷ dediğine göre "*aydınların bir kısmı yeni iktidarla*

6 Mesela Buenos Aires, Novosibirsk, İrkutsk, Tiflis, Taşkent.

7 Gordlevskiy Vladimir Aleksandroviç (1876-1956) – Sovyet Türkolog; Türk dili, edebiyatı, folkloru ve tarihi konu-

bir araya geldi, bazıları iktidarı sabote etti, bazıları ise bekledi" (Gordlevskiy, 1968, s. 470). Bu yüzden yerli bilim geleneklerini sürdürmeye hazır yeni kadro atölyelerin oluşumuna ve yeniden yapılandırılmasına acil bir ihtiyaç vardı.

Ama kadro eksikliği, Vasilevskiy'in bu adaylığın katkısı bulunmasında tek bir sebep değildi. Zaten Sovyet devleti, Rus İmparatorluğu'ndan çok farklıydı ve her şeyden önce Komintern'in yapıları aracılığıyla yurt dışındaki devrimci kurtuluş hareketlerini destekliyordu. Hem birçok bilim insanının devrimden sonra ülkeden göç etmesi hem de Sovyet devletinin özünde Rus İmparatorluğu'ndan çok farklı olması ve Komintern'in yapıları aracılığıyla yurt dışındaki devrimci ve kurtuluş hareketlerini desteklemesi Vasilevskiy'in bu terfisinde etkili oldu. Bu çabalar hem marksizme bağlılık hem de bilimsel faaliyetlerin uygulamalı taraflarına meyletmek bakımından Çarlık dönemi bilim insanlarından farklılık gösteren yeni tür uzman ve araştırmacıların yetiştirilmesini gerektirmişti.

Henüz Ağustos 1919'da devrimi gerçekleştirmiş Sovyet devletinin ikinci adamı olan Leon Troçki, üst düzey Sovyet komutanlarından Mikhail Frunze'nin çalışmasına atıfta bulunarak "*Paris ve Londra'ya giden yolun Afganistan, Pencap ve Bengal şehirlerinden geçtiğine*" (Troçki, 1919, s. 147) değinmişti. Bu politikanın tezahürlerinden biri, Sovyet hükümetinin 1919'da İngilizlere karşı çıkan Afganistan'ı tanınması ve Afganlara silah göndermesiydi. Bu stratejiyi geliştiren ve mevcut süreçte Orta Asya'da fetih işleriyle iştilal eden Vasilevskiy, başka bir dinamik güce yani Kürt aşiretlerine yönelmesi gerektiğini önermişti.

Vasilevskiy, dönemin Sovyet kadrolarının tipik bir örneğiydi. "Alt sınıflardan" insanların Sovyet devletinde yöneticilik pozisyonlarına aday gösterilmesinin örneklerinden biriydi. Vasilevskiy Kazimir Gabrieloviç (1896-1938), Rusya İmparatorluğu'nun periferisindeki bir köyde büyüdü. Çarlık döneminde asgari düzeyde bir eğitim aldı. Devrimden hemen sonra Kızıl Ordu'da komuta kademesinde bazı görevlerde bulundu. 1924'te Kızıl Ordu Akademisi'nin Doğu Fakültesi Türkiye biriminden mezun oldu ve aynı dönemde bilimsel-egitimsel ve analitik çalışmalar üzerine yoğunlaştı (RGASPI. F. 495. Op. 65a. D. 3400. L. 18).

Vasilevskiy'in kariyerinin Sovyet devletinin reel ihtiyaçlarıyla bir bağı vardı. Kendisi 1924-1926 yıllarında Türkiye'deki SSCB Geri Dönüş Komisyonu'nun içindeydi. 1927-1928 yıllarında Kızıl Ordu'nun Taşkent'teki Orta Asya Doğu Çalışmaları kurslarına başkanlık etmişti. 1931'de Kızıl Ordu İstihbarat Teşkilatı'nda görev almadan önce Moskova'da Kızıl Ordu'ya bağlı askeri-siyasi akademide öğretmen olarak çalışmıştı (RGASPI. F. 495. Op. 65a. D. 3400. L. 19). Aynı zamanda, ayaklanmaların hazırlanması ve silahlı hareketlerin oluşturulması yoluyla dünyanın dört bir yanındaki komünist ve radikal hareketlere çok yönlü destek sağlayan Komintern'in aktif bir çalışanı ve uzmanı haline gelmişti.

Vasilevskiy'in makalelerinde devrimci hareketleri destekleme çağrısına rastlamak mümkündür. Kemalistlere yönelik "*aşırı Türkleştirme*" (Vasilyev, 1931, s. 105) ve "*yaşasın vatanseverlik*" (V-iy, 1930c, s. 241) eleştirileriyle oyalanmadan "*egemen ulusların yönetici sınıflarının baskısına karşı*" mücadele çağrısında bulunuyor. Vasilevskiy'e göre "*Kürtlerin ulusal özgürlük hareketi, Doğu'nun sömürülen-ezilen halklarının ulusal kurtuluş mücadelesi sorununun bir parçası olmalı*"dır. Çünkü ona göre "*bir ulusal kurtuluş hareketi olan Kürt hareketi, Doğu'daki genel demokratik hareketlerin bir parçasıdır*" (Vasilyev, 1931, s. 114).

Bu dönemde Komintern içinde genel olarak Doğu'da demokratik bir devrim programını yalnızca komünistlerin tatbik edebileceği, hiçbir durumda "ulusal burjuvazinin temsilcilerinin" bu programı uygulayamayacağı kabul edildiğinden (Pantsov, 2001, s. 131), Petrograd'da Ekim Devrimi esnasında ayaklanmayı örgütlerken muazzam bir tecrübe edinen Vasilevskiy (RGASPI. F. 495. Op. 65a. D. 3400.

sunda uzmandı ve Kazimir Vasilevskiy'in Kızıl Ordu Akademisi'nin Doğu Fakültesindeki hocalarından biriydi.

L. 18), Türkiye Komünist Partisi'nin Kürtlere gerçekten yardım edebileceğinden emindi (Vasilyev, 1931, s. 114).

Vasilevskiy'in bu tutumu Türkleşmeyi reddeden ve topraklara el konulması, paylaşılması yoluyla Kürtleri ve diğer halkları emperyalist güçlerin eylemlerine karşı devrime ikna etme çağrısında bulunan Türkiye Komünist Partisi'nin mesajlarına (Ter Minassian, 1997, s. 99-100; Akbulut, Ülker, 2022, s. 123) ve sahada elde edilen bulgulara dayanmaktaydı. Vasilevskiy'in Türkiye'ye düzenlediği iş gezisi, tam da 1925'teki Şeyh Said Ayaklanmasına denk gelmişti (Kazimirskiy, 1927, s. 178).

Bu bağlamda, 1920-1930'larda Vasilevskiy bir dizi bilimsel ve popüler yayına imza attı ve "Ateist", "Noviy Vostok" (Türkçe. Yeni Doğu), "Agrarniye Problemi" (Türkçe. Tarım Sorunları), "Antireligioznik" (Türkçe. Din Karşısı), "Revolutsionny Vostok" (Türkçe. Devrimci Doğu) vb. dergilerde SSCB ile Türkiye arasındaki yakınlaşmaya ters gelebilecek bir dizi bilimsel ve popüler çalışma yayınladı. Bu dönemde diğer yazarlar gibi onun makalelerinin birçoğu da takma adlar altında yayımlandı. Vasilevskiy'in makalelerinde V-iy, K. V-iy, Kazimir V-iy, K.G. Kazimirskiy, K. Vasilyev ve hatta Kızıl Han gibi takma adlar kullanılmıştı (bkz. Kızıl Han, 1930). Vasilevskiy'in makaleleri Sovyet hükümetinin politikasıyla çelişen bazı kanıları yeterince yansıtmaktadır. Dönemin spesifik dilini kullanan Vasilevskiy nüfuzlu meslektaşlarına şu şekilde kızmıştı: "İrandustlar⁸, *Melnikler vb. sağcı-oportunist teorisyenlerimiz Kemalist burjuvazinin 'devrimci erdemlerini' kanıtlamaya çalışmakta ve genel anlamda Türkiye'nin kapitalist gelişimini abartmaktadır*" (V-iy, 1932, s. 53). Vasilevskiy Türkiye hakkında yapılan çalışmaların, yeni Sovyet çalışmaların dahi Türkiye'nin feodal kalıntıları sorunuyla hiç ilgilenmediğini, ya bunları yüzeysel olarak belirtmekle sınırlı kaldığını ya da bu kalıntıların varlığını inkâr ettiğini yazmıştı (V-iy, 1932, s. 59).

Genç Türkiye Cumhuriyeti ile yapılan işbirliği, SSCB'yi ideolojik inşanın ülkenin dış politikasına nasıl entegre edileceği sorusuyla karşı karşıya getirdi. SSCB, bir taraftan Komintern faaliyetlerine devam etmişti. Diğer taraftan Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin 1925 tarihli 14. Kongresi ve 1923-1927 yılları arasındaki parti içi muhalefetin yenilgisinden sonra Stalin ve Sovyet yönetimi "tek ülkede sosyalizm" politikasını uygulamaya koymuştu. Sovyet hükümeti 1920'li yılların sonundan itibaren Komintern'in genelde yurtdışındaki devrim faaliyetlerini katı bir şekilde kısıtlamış ve komşu ülkelerle ilişkileri normalleştirmeye çalışmıştı. Fakat Vasilevskiy, Türkiye ve çevresinde devrim yapma politikasına ve radikal toplumsal kurtuluşa olan bağlılığını gösteren konuları işlemeye ve görüş beyan etmeye devam etmişti. Özellikle Türkiye'nin tarım politikasını değerlendirirken "*sağ oportünizme*" şiddetle karşı çıkmış (V-iy, 1930a; V-iy, 1930b, s. 42), Kürt meselesini incelemiş ve Komintern'deki Uluslararası Tarım Enstitüsü'yle birlikte çalışmıştı. Vasilevskiy, Kürt sorununun tek taraflı bir şekilde ele alındığına inanıyordu: "*ya dar bir ulusal sorun olarak ya da emperyalistlerin bir ürünü olarak değerlendirildi. Bundan böyle Kürt sorunu sadece bu açıdan değil, aynı zamanda tarımsal ve sosyal bir sorun olarak da görülmelidir*" (V-iy, 1930d: XXXII). Vasilevskiy bu dönem yaptığı çalışmalarda Sovyet yönetiminin Türk hükümetine çeşitli konularda verdiği desteği eleştirmişti.

Vasilevskiy'in kaleme aldığı yazılardan biri Orta Doğu'da Kürt toplumuyla yapılacak olası bir iş birliğini konu edinen 1933 tarihli "Modern Kürdistan (Kürt Sorunu)" isimli stratejik ve kapsamlı bir çalışmadır (RGASPI. F. 495. Op. 65a. D. 3400. L. 2). Bu çalışma Sovyet komutanlığı için hazırlanmış; ama yayınlanmamıştı. Ancak arşivlerde korunmuştu. Söz konusu çalışma yazarın devrimin ilerlemesi ve İslam dünyasındaki Sovyet politikasının pragmatist amaçlara ulaşması için Kürt halkıyla iş birliği yapmak gerektiği yönündeki güçlü inancını yansıtmaktadır.

Sovyet yönetimi Müslüman ülkelerin ve Doğu'daki komşu ülkelerin devrime ulaşmasıyla birlikte Batılı imparatorlukların egemenliğini altüst etmeyi ve Batılı devletlerin istikrarsızlaştırılması yoluyla

8 Osetrov (takma ad: İrandust) Vladimir Petroviç (1893-1938). İran ve Türkiye tarihi uzmanı.

dünya devrimine ulaşmayı planlamıştı. Vasilevskiy, Doğu'nun devrime ulaşması yoluyla Batı'yı devrime ulaştırma olasılığı hakkında Sovyet yönetiminde ortaya çıkan tartışmaları genelde yakından takip etmişti.

Diğer Muhalif Kürdologlar

Vasilevskiy bu görüşlerinde yalnız değildi. Sonraları Kürt (Mahabad) Cumhuriyeti'nin inşasında doğrudan bir ilişkisi olan ünlü Sovyet Kürdolog Oleg Vilçevskiy (Pobedonostseva-Kaya, 2020), Şeyh Said Ayaklanması ile ilgili şunları yazmıştı: "*Halkın kendi kendini yönettiği bağımsız Kürt bölgelerinin oluşturulması, Kürt direnişçi askeri müfrezelerinin yapısı, Türkiye'de feodal vergilerin kaldırılması için 1925'te gerçekleşen ayaklanmanın ve Kürt ulusal hareketini yerel gericiliğe ve yeni sömürgeciliğe karşı Orta Doğu halklarının demokratik hareketiyle birleşen geniş bir halk hareketi olarak niteleyen diğer olguların önemi üzerinde duruyorum. Aynı zamanda, Kürt ulusal oluşumunu kapitalist bir yola sürükleyen ve Kürt ulusal hareketini emperyalist kampın hizmetine sokmaya çalışan Kürt milliyetçilerinin taleplerinin beyhudeliğine ve gerici niteliğine dikkat çekiyorum*" (NA MAE RAN. F. 17. Op. 1. D. 102. L. 2-3). Vilçevskiy'in bu düşünceleri aslında Vasilevskiy'in düşüncelerinden çok farklı değildi.

Bu dönemde Sovyet devlet organlarına ve Komintern'e danışmanlık yapan bir başka Kürdolog ise Fyodor Rostopçin'dir⁹. Rostopçin, III. Enternasyonal'in İkinci Kongresi sırasında Doğu ülkelerinden gelen bazı delegelerle kurduğu iletişimin etkisiyle Doğu'ya ilgi duymaya başlamıştı. Delegelerin kaldığı pansiyonda Moskova Askeri Komiserliği tarafından tercüman olarak görevlendirilmişti. Bu ilgi Rostopçin'i Moskova Doğu Araştırmaları Enstitüsü'ne yönlendirdi. Bu enstitüde 1926 yılında Farsça, ekonomi ve diplomasi bölümlerinden mezun oldu ve aynı yıl Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesine giriş yaptı. 28 Kasım 1931 tarihine kadar İran çalışmalarında asistan ve Farsça kürsüde sekreter olarak atandı (AV İVR RAN. F.152. Op.3. D.514. L.2, 2 ters.). Rostopçin çalışmalarında uzun süre radikal bir şekilde (A FSB RF SPb LO. Arh P-78729. L. 12 ters.), göçebe aşiret toplumu üzerine yoğunlaşmak gerektiğini dile getirmişti. Rostopçin sadece Kürtlerle sınırlı kalmamıştı. Doğu'da yaklaşan bir devrimin en umut verici savaşçıları olarak Şahsevenler, Kürtler ve Beluciler olmak üzere temelde üç göçebe etnik gruptan bahsetmekteydi (Nikitin, 2003, s. 289). Temmuz 1937'de tutuklandığında sorgu esnasında Doğu'da bir devrim hareketinin başlaması durumunda katılmaya hazır olduğunu beyan etmişti.

Rostopçin'in ardından Vasilevskiy 14 Aralık 1937'de tutuklandı. Karşı-devrimci bir terör örgütüne katılmakla suçlanmış ve idam cezasına çarptırılmıştı. 1930'lu yılların siyasi baskıları Perestroyka sürecinden beridir geniş çapta tartışılmaktadır. Ancak baskılar ve siyasi mücadele arasındaki bağlantı çelişki yaratacak şekilde yeterince incelenmemektedir. Kuşkusuz bu baskıların en azından birçoğunun altında iç ve dış politika konularındaki anlaşmazlıklar yatmaktadır. Baskının yasal olarak keyfi olması açık bir niyetten yoksun olduğu, bir araç olduğu ve siyasi mücadele ile bağlantılı olmadığı anlamına gelmez.

Vasilevskiy ile Rostopçin sadece Sovyet-Türk ilişkilerini eleştirdikleri ve Doğu'nun devrime ulaşmasında Kürtlerle iş birliği yapma teklifinde buldukları için mi baskı altına alındı? Bu pek olası değildir. Zira bu kişiler uzun yıllar bu tür fikirleri ciddi bir baskıyla karşılaşmadan ve hiçbir ceza almadan dile getirmişti. Arşiv belgelerinde görüldüğü kadarıyla Dışişleri Bakanlığı Vasilevskiy'i Türk tarafıyla kurulan ilişkilerin dışında tutma ve yayınlarını bilimsel derlemelerden çıkarma eğilimindeydi. Muhtemelen Dışişleri Bakanlığı bu konuda yalnız değildi.

9 Rostopçin Fyodor Borisoviç (1904-1937) – Sovyet İrânist, Kürdolog ve Türkolog. Kürtlerin ortaçağ tarihi hakkında "Şerefname" adlı temel kaynağın çevirisine başlayıp tamamlayamadı.

Dışişleri Halk Komiser Yardımcısı Lev Karahan Ağustos 1932'de şunları yazmıştı: “Sovyet biliminin prestijini Türkiye'deki kültürel ve siyasi nüfuzumuzu güçlendirmek için kullanmakla son derece ilgileniyoruz”. Daha sonra komisyonun önerdiği Vasilevskiy'i “tamamen kabul edilemez bir aday” olarak reddetti (Yusupova, 2018, ss. 98, 105). SSCB ve Türkiye arasındaki hükümet heyetlerinin değiş tokuşu, iki ülke arasında siyasi ve ekonomik alanlarda artan etkileşime bakıldığında Vasilevskiy'in yayın faaliyetlerinin 1930'larda azaldığına açıkça tanık olunmaktadır. 1930'da 13 makale ve inceleme yayınlanırken, Vasilevskiy'in faaliyetini sınırlayan devlet sansürü sonucunda, 1931'de bu sayı 4'e düştü, 1932'de 2 makalesi çıktı, 1933 ve 1934'da ise ancak birer yazı yayınlandı.

Stalin döneminde kültür alanının ünlü figürlerinden biri olan yazar ve gazeteci Pyotr Pavlenko¹⁰ da benzer bir durumdaydı. Pavlenko 1924-1927 yılları arasında Türkiye'de Sovyet ticaret temsilciliği yapmış (Pavlenko, 1953) ve Türkiye'de edindiği izlenimler sayesinde ilk “*estetik ve kurgusal*” hikaye ve denemelerini yazmıştı (Pavlenko, 1929; Pavlenko, 1930; Pavlenko, 1932). Yazar tıpkı Ankara'da görüştüğü Vasilevskiy gibi Şeyh Said önderliğindeki Kürt ayaklanmasının görgü tanığıydı. “İngiliz” adlı kısa öyküsünde ayaklanmanın nedenlerinden bahsetmişti. Yazar sadece bu hikayede Kürtler ve İngilizlerin rolünden bahsetmişti (Pavlenko, 1930, ss. 197-205; Pavlenko, 1932, ss. 100-108). Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarında tanık olduğu diğer olaylar ise 1953'te yayınlanan altı ciltlik seçme eserlerinde yer edinmemiştir.

Vasilevskiy ve Rostopçin'in tutuklanmaları ve idam edilmeleri daha çok yakından ilişkili oldukları, dünya çapındaki radikal hareketler için bir destek merkezi olan Komintern'in aynı dönemde Sovyet hükümetine karşı tutumundan dolayı kurumun ortadan kaldırılmasına bağlanabilir. Kremlin 1930'lu yılların ikinci yarısında bir dünya savaşının kaçınılmaz olduğunu anladıktan sonra, öncelikle Komintern'i faşizme karşı geniş bir halk cephesi politikasına geçmesi için zorlamıştı. Ardından yabancı radikal hareketlere verdikleri destekle dış ülkelerle ittifak kurulmasını engelledikleri için Komintern yapılarını dağıtmaya başlamıştı. Sovyet güvenlik organları, Komintern ve onunla bağlantılı yabancı komünist ve işçi partilerinin kadrolarından muhtemelen Stalin'in dünya emperyalist güçlerine yönelik uzlaşmacı politikasına karşı çıkmalarını bekleyerek onları fiilen ve fiziksel olarak yok etme taktiğine başvurmuştu. Vasilevskiy ve Rostopçin, Komintern kadrolarının yok edilmesi sırasında Stalin iktidarına karşı potansiyel (ya da kendilerini öyle göstermişlerdi) muhalif oldukları için öldürülmüştü. Kaderlerinin karakteristik olup olmadığını söylemek, ancak onlar gibi profesyonellerin mesleki faaliyetleri ile kaderleri arasındaki ilişki bağlamında önemli birçok faktörü – mesela, Stalin dönemindeki baskıları – araştırdıktan sonra mümkün olacaktır. Kürdoloji ile ilgili durum da bu minvaldedir.

Sonuç

1917 Ekim Devrimi sonrasında Moskova yönetimi ve Kürtler arasındaki münasebetler tartışma yaratmıştır. Sovyet idaresi bilhassa Ankara yönetimiyle kurduğu “dostluğu” dikkate alarak hem Sovyet Kürtlerine hem de Türkiye'deki Kürt ayaklanmalarına yönelik bir tutum belirlemiştir. 1920'lerde Sovyet devleti, dinamik bir Kürt çalışmaları okulunun kurulmasını ve bu konuda başta Türkiye ve İran olmak üzere, Orta Doğu'daki komşu devletlerin devrim projeleriyle bağlantılı bir dizi araştırmacının yetiştirilmesini teşvik etmişti. 1930'lu yıllarda ise Kürdologların büyük çoğunluğu baskıya maruz kalmıştı. Komintern bağlantılı Rostopçin ve Vasilevskiy kurşuna dizilirken, Viçevskiy gibi Kürdologlar kurumlardaki pozisyonlarını korumaya çalıştı. 1930'lu yıllarda uygulanan baskıların büyüklüğü, aslında politikadaki keskin değişimi de yansıtmaktadır. Stalin yönetimi, bir dünya devrimini gerçekleştirmeye çalışan kadroları ve altyapıyı mümkün olan en kısa sürede yok etmişti.

10 Pavlenko Pyotr Andreyeviç (1899-1951) – Sovyet yazar, senarist, gazeteci ve muhabir. Stalin Ödülü sahibiydi (1941, 1947, 1948, 1950).

Vasilevskiy'e yönelik baskının, Sovyet çoğulculuğunun kendine özgü olduğu tezimizi çürütmediğini de vurgulamak gerekir. Vasilevskiy'in ardından onun gibi bazı muhalifler de kurşuna dizilmişti. Mesela yukarıda adı zikredilen İrandust bunlardan biriydi. Görüşleri Vasilevskiy'den pek farklı olmayan Vilçevskiy onun aksine kurşuna dizilmemiş, birkaç yıl sonra İran'da Kürt ayrılıkçılığının gelişmesi, İran ve tüm bölgenin Sovyetleştirilmesi için Kürt Cumhuriyeti'nin bir sıçrama tahtası olması amacıyla görevlendirilmişti. Söz konusu görevde iken – bazı Kürt aktivistler dahi ondan şikayetçiydi¹¹ – Vasilevskiy ve Rostopçin'in de fikirlerini hayata geçirmişti. Kürt aşiret liderleri ve soyluları ile iş birliği, bilhassa Iraklı Kürt aşiret lideri Mustafa Barzani'nin Sovyet tarafına çekilmesini talep etmişti. Her hâlükârda, Kürt meselesi söz konusu olduğunda, 1940'lı yılların sonunda dahi Kürt Cumhuriyeti ve Mustafa Barzani hareketine yönelik uygulanan politikada yine sarih bir şekilde bazı anlaşmazlık ve uyuşmazlıklar olduğunu görmekteyiz.

EXTENDED ABSTRACT

In the 1920s, relations between the newly founded Turkish and Soviet states began to develop positively, with Moscow hoping to become a close ally of Ankara. In the 1920s, the Soviet leadership initially believed that good relations with Mustafa Kemal's government could lead to an alliance with Turkey and that the sovietization of Turkey was imminent. It was also believed that the cooperation between the Russian and Turkish political circles manifested itself under the conditions of the West's attack against the strengthening of communism in the USSR and the republican movement in Turkey. This cooperation was strengthened first during the War of Independence, then during the establishment of the Republic and the reforms, when Soviet Russia provided Turkey with a great deal of support. However, the Kurdish uprisings in the Middle East, especially the Sheikh Said uprising in Turkey, posed a dilemma for the Soviet leadership.

While the Kremlin tended to support the Turkish authorities, it faced opposition from the Communist International (Comintern), a transnational organization it had founded on Soviet soil. The Comintern was committed to a Soviet-led world revolution in the East and saw the Kurds as an important partner in this endeavor. This article analyzes the differences of opinion in Soviet policy towards Turkey and the Kurdish question using the example of a Soviet officer who became an Orientalist. Kazimir Gabrielovich Vasilevsky used his position in the Comintern to oppose Ankara's official line. Vasilevsky insisted that only the Communist Party of Turkey could help the Kurds and that the Kurdish national movement deserved Soviet support. He also conducted field research when he came to Turkey on an official mission at a time that coincided with the Sheikh Said Uprising of 1925.

With the revolution of the Muslim countries and the neighbouring countries in the East, the Soviet leadership planned to overturn the domination of the Western empires and achieve world revolution through the destabilization of the Western states. Vasilevsky had generally followed closely the debates in the Soviet leadership about the possibility of bringing the West to revolution through the revolution of the East, and he was not alone in this view. During this period, there were other Kurdologists who advised the Soviet state bodies and the Comintern. This work is based on publications and archival documents of the period.

¹¹ Mesela, Irak cumhurbaşkanı Celal Talabani (Talabani, 2018, s. 63).

Kaynakça/References

Arşivler

- Rusya Federasyonu Federal Güvenlik Servisi (Sankt-Petersburg ve Leningrad Bölgesi) – A FSB RF SPb LO. Arh P-78729 (Rostopçin Fyodor Borisoviç'in suçlamalarına ilişkin 17/25 sayılı soruşturma davası)
- Rusya Devlet Sosyal-Siyasi Tarih Arşivi – RGASPI. F. 495. Op. 65a. D. 3400 (Vasilevskiy Kazimir Gabrieleviç. Dosya (1930-1933))
- Rusya Bilimler Akademisi Büyük Petro Antropoloji ve Etnografya Müzesi (Kunstkamera) Arşivi – NA MAE RAN. F. 17. Op. 1. D. 102 (O.L. Vilçevskiy'den Etnografya Enstitüsü Müdür Yardımcısı olan S.I. Bruk'a mektup, 20.05.1963)
- Rusya Bilimler Akademisi Doğu El Yazmaları Enstitüsü Arşivi – AV İVR RAN. F. 152. Op. 3. D. 514 (Rostopçin Fyodor Borisoviç. Dosya (1931-1934))

Sürelî Yayınlar

- İz russkih gazet (Rus gazetelerinden). (1925, December 5). Golos truda (Buenos Aires), Sayı 235, s. 3.
- Konets vosstaniya (İsyanın sonu). (1925, April 29). Sovyetskaya Sibir' (Novosibirsk), Sayı 97, s. 2.
- Povstançeskoye dvijenie v Turtsii ostanovleno (Türkiye'de isyan hareketi durdurulmuştur). (1925, March 4). Vlast' truda (İrkutsk), Sayı 52, s. 1.
- Vosstaniye turetskih fanatikov (Türk fanatik isyanı). (1925, February 27). Zarya Vostoka (Tiflis), Sayı 814, s. 2.
- Vosstaniye v Turtsii (Türkiye'de isyan). (1925, March 4). Pravda Vostoka (Taşkent), Sayı 51, s. 2.

Kitaplar ve makaleler

- Abeghian, A., Grabowsky. (1934). Das kurdische Problem. *Zeitschrift Für Politik*. 23. pp. 529–542.
- Akal, E. (2006). *Millî mücadelenin başlangıcında Mustafa Kemal İttihat Terakki ve Bolşevizm*. TÜSTAV.
- Akbulut, E., Ülker, E. (2022). *Komintern, TKP ve Kürt isyanları*. Yordam Kitap.
- Butayev, İ. (1925). *Natsional'naya revolütsiya na vostokeye. Problema Turtsii* (Doğu'da ulusal devrim: türkiye'nin sorunu). Priboy.
- Carr, E.H. (1990). *Russkaya revolütsiya ot lenina do Stalina. 1917-1929* (Lenin'den Stalin'e Rus devrimi. 1917-1929). İnter.
- Gordlevskiy, V.A. (1968). Pamyati V. Minorskogo (V. Minorskiy'in anısına). *İzbrannıye Soçineniya* (Seçilmiş Yazılar). Cilt 4. İzdatel'stvo vostoçnoy literaturı.
- Gotfrid, L. (1932). Sotsial faşizm o kurdskom voprose. *Bülleten pressı Srednego Vostoka*. No. 13-14. pp. 118-120.
- Hirst, S.J. (2013). Anti-Westernism on the European periphery: the meaning of Soviet-Turkish convergence in the 1930s. *Slavic Review*. Vol. 72. (1). pp. 32-53.
- Hirst, S.J., İşçi, O. (2020). Smokestacks and pipelines: Russian-Turkish relations and the persistence of economic development. *Diplomatic History*. Vol. 44. (5). pp. 834-859.
- Kazimirskiy, K.G. (1927). Sovremennaya yevropeyskaya Turtsiya (Modern Avrupa Türkiyesi). *Noviy Vostok*. No. 16-17. ss.178-189.
- Kızıl Han. (1930). Opportunistiçeskiye izvraşeniya v otsenke agrarnogo voprosa v Turtsiyi (Türkiye'de tarım sorununun değerlendirilmesinde oportünist saptırmalar). *Revolütsionniy Vostok*. No. 9-10. ss.160-180.
- Konak, İ. (2017). *Rus devrimi ve Mustafa Kemal. Rus iç savaşı (1918-1922) döneminde Türk-Bolşevik ilişkileri*. Libra kitap.
- Konak, İ. (2022). *Sosyalist Kürtler (1917-1937)*. Devrim, inşa, sürgün. Nübihar.
- Konak, İ. (2023). *Kızıl devrim (1917-1922)*. Aram Yayınları.

- Laqueur, W.Z. (1956). *Communism and nationalism in the Middle East*. Frederick A. Praeger Publishers.
- Lazarev, M.S. (2005). *Kurdistan i kurdskiy vopros* (Kürdistan ve Kürt meselesi). Vostochnaya literatura.
- Nikitin, A.L. (2003). (ed.). *Orden Rossiyskih tampliyerov* (Rus tapınakçıları nişanı). Cilt 2. Belgeler 1930-1944.
- Olson, R. (1989). *The emergence of Kurdish nationalism and the Sheikh Said rebellion 1880-1925*. Texas Press.
- Pantsov, A.V. (2001). *Taynaya istoriya Sovetsko-Kitayskih otnoşeniy: Bol'sheviki i Kitayskaya revolütsiya (1919-1927)* (Sovyet-Çin ilişkilerinin gizli tarihi: Bolşevikler ve Çin devrimi [1919-1927]). İD Muravey-Gayd.
- Pavlenko, P.A. (1929). *Aziatskiye rasskazı* (Asya Hikayeleri). "Federatsiya". (İkinci baskı 1931.)
- Pavlenko, P.A. (1930). *Stambul i Turtsiya* (İstanbul ve Türkiye): "Federatsiya". (İkinci baskı 1932.)
- Pavlenko, P.A. (1932). *Anatoliya* (Anadolu). Federatsiya.
- Pavlenko, P.A. (1953). Avtobiografiya (Otobiyografi). *Sobranıye soçineniy* (Seçme Eserler). Cilt 1. Gosudarstvennoy izdatel'stvo hudojstvennoy literaturı.
- Pavloviç, M. (1920-1921). *Sovetskaya Rossiya i anglo-frantsuzskiy İntrigi na Vostoke* (Sovyet Rusya ve Doğu'daki İngiliz-Fransız entrikaları). *Kommunističeskiy İnternatsional*. No. 14. ss. 2769-2780.
- Pobedonostseva-Kaya, A.O. (2020). "The Mukri Kurds" by O.L. Vilchevsky: what and why has been deleted before publication? *İslam in the modern world*. 16 (4). ss. 99-116.
- Talabani, J. (2018). *Mudhakirat al-rayis Jalal Talabani: rihlatu sittun 'aman min jibali Kurdistan ila qasri al-Salam*. al-Dar al-'arabiyat li-l-'ulam nashirun.
- Ter Minassian, T. (1997). *Colporteurs du Komintern. l'Union soviétique et les minorités au Moyen-Orient*. Presses de Sciences Po.
- Troçki, L. (1919). Pis'mo L. Trotskogo v TsK RKP (b) o podgotovke elementov "aziatskoy" orientatsii, 05.08.1919 (L. Troçki'den Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi'ne "Asya" yönelimli unsurların hazırlanması üzerine 05.08.1919 Tarihli Mektup). *Komintern i İdeya Mirovoy Revolütsii. Dokumentı* (Komintern ve Dünya Devrimi Fikri. Belgeler). Nauka, 1998. pp. 145-150.
- Vasilyev, K. (1931). Priçini i Dvižuşıye silı kurdskih vosstaniy (Kürt ayaklanmalarının nedenleri ve itici güçleri). *Agrarnıye problemi*. 1931. No 9-10. ss. 98-114.
- V-iy. (1930a). Protiv pravoopportunističeskih kontseptsiy v agrarnom voprose Turtsii (okonçaniye v sleduyuşem nomere) (Türkiye tarım meselesinde sağcı-fırsatçı kavramlara karşı (Makalenin devamı bir sonraki sayıda)). *Agrarnıye problemi*. No. 4-5. ss. 49-81.
- V-iy. (1930b). Protiv pravoopportunističeskih kontseptsiy v agrarnom voprose Turtsii (naçalo v predyuşem nomere) (Türkiye'nin tarım meselesinde sağ-opörtünist kavramlara karşı (makale başlangıcı bir önceki sayıda)). *Agrarnıye problemi*. No. 6-7. ss. 35-44.
- V-iy, K. (1930c). Turetskaya ekonomika v opisaniı samih turok: "Müderris İhsan Abidin. Anadolu ziraat ve Yetiştirme Waziyeti. İstanbul, 1928; Hamid Saadi. İktisaadi Gographia. İstanbul, 1928" (Türkler Tarafından Tanımlanan Türk Ekonomisi: "Müderris İhsan Abidin. Anadolu ziraat ve Yetiştirme Waziyeti. İstanbul, 1928; Hamid Saadi. İktisaadi Gographia. İstanbul, 1928"). *Noviy Vostok*. No 28. ss.240-248.
- V-iy. (1930d). Turtsiya na perelome (Türkiye dönüm noktasında). *Noviy Vostok*. No 29. ss. XXV-XLVIII.
- V-iy. (1932). Harakteristika feodal'nıh i polufeodal'nıh metodov ekspluatatsii turetskogo krest'yanstva. Analiz turetskoy izdol'shını (Türk köylülüğünün feodal ve yarı feodal sömürü yöntemlerinin özellikleri: Türk ortaklığının analizi). *Agrarnıye problemi*. No. 5-6. ss. 52-67.
- Vsesoyuznaya perepis' naseleniya 17 dekabrya 1926 g. (Tüm birlik nüfus sayımı 17 Aralık 1926). Cilt 4. Narodnost' i rodnoy yazık naseleniya SSSR (SSCB nüfusunun uyruğu ve ana dili). Moskova, 1928.
- Yusupova, T.İ. (2018). The idea of establishing the Turkish commission of the academy of sciences has fully ripened: on the visit of academicians N.Ya. Marr and A.N. Samoilovich to Türkiye in 1933. *Pismennye Pamiatniki Vostoka*. 15/ 4 (35). ss. 98-110.